

GÂVUR MAHALLESİ'NDE MİZAH VE HİCİV EKSENİNDE KÜLTÜREL İZLER

Elif Oto^{1,*}

¹Batman Üniversitesi, 72100 Batman Turkey

*elif.duran@batman.edu.tr

Özet: *Gâvur Mahallesi*, Ermeni yazar Mıgırdiç Margosyan'ın anı-öykü türünde kaleme aldığı bir eserdir. Bu eserinde yazar 1940'lı yılların Diyarbakır'ını çocukluğundaki izleri ve tanıklıkları eşliğinde anlatır. Bu anlatımda öne çıkan mizahî dili yer yer yazarın hicvediş de takip eder. Birbiri ile ilintili öykülerden oluşan bu metinde Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir mahalle ana mekândır. Bunun yanı sıra arkada ve ana çerçevede bu mahallenin içinde yer aldığı kadim bir şehir olan Diyarbakır ve onun Ermeni, Yahudi, Kürt ve Türk nüfusu ile birlikteliği durmaktadır. Bir kentin yakın tarihini kişisel bir yaklaşımla ele alan bu metnin satır aralarında birçok kültürü içinde barındıran bu toprakların kişisel deneyimleri ve yaşanmışlıkları anlatılır. Bu bildiride yazarın öykülerindeki 1940'lı yılların Diyarbakır'ını ve onun çok kültürlülüğünün mizah ve hicivle bezenerek nasıl aktarıldığı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mizah, hiciv, çok kültürlülük, Diyarbakır, Ermeni

Gâvur Mahallesi, Cultural traces in the Axis of Humor and Satire

Abstract: *Gâvur Mahallesi*, the Armenian writer Mıgırdiç Margosyan's memoir, is a work in short story form. In this book, the author describes Diyarbakır of 1940s through the traces and testimonies of his childhood. The author's prominent humorous language is also accompanied by his satirical style in this narrative. In the text, composed of stories associated with each other, the main setting is a neighborhood which is largely dwelled by the Armenian population. Besides, in the main frame and background, there stands the ancient city Diyarbakır in reconciliation with its Armenian, Jewish, Kurdish and Turkish populations. Between the lines of this text, which deals with the recent history of a city from a personal perspective, many personal and true life experiences of those lands hosting a great diversity of cultures are narrated. In this paper, Diyarbakır of 1940s in the author's stories and how he conveys his multiculturalism adorned by humor and satire will be discussed.

Keywords: Humor, satire, multiculturalism, Diyarbakır, Armenian

1.GİRİŞ

Cumhuriyet sonrası Diyarbakır'ının anlatıldığı *Gâvur Mahallesi* adlı eserde Diyarbakırlı Ermeni yazar Mıgırdiç Margosyan'ın o yıllardaki anılarını öyküye dönmüş satırlarını okuruz. Kitaptaki öykülerde mizah ve hicvin bir dil unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte mizah ve hiciv yazarın kendine has üslubunun en karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkar. Nitekim mizah ve hicvin kullanım alanı belli bir öyküyle sınırlı değil hemen hemen bütün satırlara nüfuz etmiş haldedir. Yazar, bu öykülerde 1940'lı yılların dar sokaklarına sahip Diyarbakır'ından canlı, sıcak portreleri yansıtır. Deli Uso, Sabro, Rızgo, Rehan Baco, Çırac Gırbo, Dikro dayı, Kure Mama'ya ait öyküler mizahla bezenerek okurla buluşur. Bu bildiride eski bir kent olan Diyarbakır'ın çok kültürlülüğü yoğun olarak Ermeni nüfusun yaşadığı Hançapek'ten yani nam-ı değer Gâvur Mahallesi'nden yola çıkarak anlatılacaktır. Burada kültür tanımı içinde değerlendirilebilecek meslek adları, birden fazla dille ifade biçimleri, doğum-ölüm ritüelleri, konut biçimi, beslenme alışkanlıkları ve günlük yaşama ait pek çok ayrıntı ele alınacaktır.

2. GÂVUR MAHALLESİNDE MİZAH VE HİCİV EKSENİNDE KÜLTÜREL İZLER

Diyarbakırlı Ermeni yazar Mıgırdiç Margosyan'ın *Gâvur Mahallesi* adlı uzun öyküsü baştan sona mizahî bir dille kaleme alınmıştır. Mizahî öykünün satır aralarına bolca serpiştiren yazar, hicve kitabın adını seçerek başlar. Böylelikle hiciv unsurunun başlı başına kullanımı daha kitabın isminde ortaya konulur. Dinsiz kimse anlamına gelen "Gâvur" kelimesinin bir ilahî dinin mensupları için kullanılması doğru değildir. Oysa Müslüman olmayanlar için kullanılan genel bir tabir olması durumu, yazarın kitaba isim olarak bu sözcüğü seçmesinde hicve yer vermek maksadıyladır. Bununla birlikte kitabın "Haço" başlıklı son bölümünde yazar kendileri için Gâvur kelimesinin kullanıldığını şu sözlerle ifade eder: "*Ermeni yerine Haço, Ermeniler yerine Haçolar demek daha doğal sayılırdı. Arada bir, zaman zaman Haçolar Gâvurlar'a dönüşür, Kürtler tarafından da Filla olarak adlandırılırdı.*" (s.82)

On bir kısa öykünün uzun bir öyküde birbirine bağlandığı en önemli husus Gâvur Mahallesi diye anılan Diyarbakır'ın Hançapek Mahallesi'nde bir zamanlar yaşayanların birbirine ilintili hayatlarıdır. Ermeni nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı mahalle bugün dahi bu adıyla bilinir. On bir öyküde mekân olarak kullanılan bu mahallede Hıristiyan olmayan yakın bir komşu hane

ile ilişki göze çarpmamaktadır. Bu durumla ilgili olarak Hrant Dink'in kompartıman sistemi dediği yapıyı anabiliriz: "Osmanlı'nın milletler sistemi içinde, Müslim ve gayrimüslimlerin yaşam biçimleri ve birbirleri ile ilişkileri 'kompartıman sistemi' olarak adlandırabileceğimiz bir düzen içinde gerçekleşirdi. Kompartımanlar birbirlerinden nispeten bağımsızdı... Dolayısıyla bugün sıkça kullanılan 'bir arada iyi yaşadık' sözünden 'bir arada' kavramını çıkarmak ve yerine 'bir zamanlar yan yana iyi yaşadık'ı koymak daha gerçekçi olsa gerek."¹ Zira Gâvur Mahallesi olarak adlandırılan mahallede Ermeni aileler çoğunluğu oluştururken Keldani ve Süryani gibi diğer Hıristiyan unsurlardan oluşan ailelerin de mahallede varlığına öykülerde rastlıyoruz. Bu "kompartıman sisteminin" diğer bir parçası ise Gâvur Mahallesi'nin bitiminde başlayan Yahudi Mahallesi'dir.

Müslüman ve Ermeni nüfusuyla yan yana sürdürülen yaşamların anlatıldığı satırlarda mizah önemli bir araçtır. Birlikte yaşamın farklılıklara rağmen mümkünlüğü mizahî anlatımın sıcaklığıyla aktarılır. Kilise çanı ile ezan seslerinin birbirine karışması sahnesinde de yazar bu üslubu kullanır:

"Allahu Ekber, Allahu Ekber !.."

"Ding dong, ding dong!..."²

Gâvur Mahallesi kitabına adına veren öyküde, yazar mahallelerinde kendisi gibi Ermeni olan "Güzellerin Meryem"inin ölüm bahsini anlatır. Burada "yarım akıllılığıyla" anılan Zangoç Uso'nun ölüm haberini aldıktan sonra ölünün arkasından kilisenin çanının çaldığını görürüz: "Meryem için yeterli gözyaşı döktükten sonra, kutsal görevini hatırlayarak aceleyle koştu, kilise çanının ipini duvardaki bağlı bulunduğu çengelden söktü, tüm gücüyle ipe asıldı, çan çalmaya başladı."(s.11)

Burada bu alıntı aracılığıyla ile Hıristiyanlıktaki ölüm haberinin diğer din-daşlarına yayılması şeklini görmekteyiz:

"- Hayrola kirve Bedo, bu saatte bu çan sesleri niye?

- Hâyır değil, şer... Güzellerin Meryem sizlere ömür."(s.11)

Belirli bir zaman diliminde, yani rutin düzeninde çalınmayan çan ile bir ölümün gerçekleştiği haberi verilmek istenir. Müslümanlıkta da bunun karşılığı cami kanalıyla sela okunması şeklindedir.

¹ Dink, Hrant, "Ötelediklerimiz ya da Ötekiler", Toplumsal Hareketler Konuşuyor, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.220-221.

² Margosyan, Mıgırdıç, Gâvur Mahallesi, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1996, 5.Baskı, s.11. (Öykülere ait alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.)

Öyküde Güzellerin Meryem'inin ölümü vesilesiyle Diyarbakır Ermenilerinin ölüm merasimi sırasında gerçekleştirdikleri ritüellere tanık oluruz. Bunlar arasında çan çalıp dindaşlarını haberdar etme, kilisede ölü için tören düzenleme, ölünün toprağa gömülmesi işlemi ve ertesinde hayrat kavramı adı altında helva ile ekmek dağıtımı yer alır: “Çevrede toplanmış Papaz Arsen'in sakalını, siyah cüppesini, elindeki gümüş haçı hayretle ve merakla izleyen donsuz Kürt çocuklarına dağıtılan tahin helvası ve ekmekle ilk günün hayratı tamamlanmış oldu.”(s.14)

Kitabın “Kure Mama” adlı bölümünde 1940'lı ve 1950'li yılların Diyarbakır'ında doğum oranının yüksekliğine bir gönderme yapılırken bu kez yazar, mizaha dokunan bir hicve yer verir: “Bizim ellerde, bizim oralarda, gebe, hamile, 'yükklü' ve 'iki canlı' olmak için öyle uzun boylu uğraşlara, çabalara, hele ilaca, doktora hiç mi gerek duyulmaz. Bütün karılar, avratlar, kocalarıyla yatacak bir yer buldular mı tamamdır!.. Dokuz ay, on gün sonra 'yükklü' yükünü dünyaya koyuverir. Kadın dediğin yılda bir, hadi bilemedin iki yılda bir göbeğini şişirip burnuna dikmemişse, sekiz on kez bu işi yapmamışsa 'kadınım' diye ortaya çıkmasın!”(s.15)³

Doğum bahsine yönelen hicvin okları bu kez de doğumda yapılan cinsiyet ayırmacılığına saplanır: “Aslında bizim oralarda, hamile kalmak kadar, kız çocuğu doğurmak da kolay ve sıradan bir işti. Hatta hatta sıradan bir iş değil, sıradan bir şeydi. Çünkü kız doğurmak işten de sayılmazdı. Doğum sonrası gelen kız, savaş yenilgisi gibi bir mahlûktu... Rakamlarla, sayıların diliyle konuşacak olursak; yarım yamalak akıllı bir erkek çocuk, zeki dört kız çocuğuna eşitti. Ancak sağlıklı ve akıllı bir oğlanın karşıtı, matematiksel olarak; kız artı kız, artı kız, çarpı kız, eşittir sıfırdı...”⁴ (s.21-22)

Diyarbakır Ermenilerinde Hıristiyanlıktaki vaftiz ayini için kiliseye gidilmediği bilgisini yazar, okura şu satırlarla anlatır: “Biz vaftiz merasimi için kiliseye gitmezdik, Papaz Efendi evlerimize gelirdi. Bakır bir leğenin içine birkaç tas ılık su doldurup, kirve olacak adamın önüne önlük gibi bir havlu astınız mı gerisi kolaydı. Der Arsen, Papaz Arsen işinin ehliydi. Cebinden minik İncilini çıkarır ve okumaya, dua etmeye başlardı. Der Arsen'in sesi leğenin içinde çırpınıp duran, ağlayan, avaz

³ “Geleneğe göre, kadını bir başka erkeğe yönelme zorunluluğundan ve ona somut bir özerklik kazandıran da çocuktur zaten. Eş olarak yetkin bir birey sayılmayan kadın, ana olduktan sonra bu niteliğe kavuşur. Çocuk onun yaşam sevinci, varlığını doğrulamasıdır. Kadın cinsel ve toplumsal açıdan, çocuk aracılığıyla kendini gerçekleştirir.” Beauvoir, Simone De, Kadın-Evlilik, Payel Yayınevi, İstanbul, 1970, s.114.

⁴ “Kültür birliğinin bir neticesi de tartışılmaz gerçekler birliğidir. Her insan topluluğu tartışılması gereksiz; ne delile, ne ispata, ne de savunulmaya ihtiyacı olmadığı kabul edilen bazı fikirler, inanışlar, değer veya gerçek hükümleri salar. İlkel tabulara benzeyen bu önermeler çok kere tenkide dayanacak cinsten değildir ama onların yıkılması topluluğun ahlaki ve kültürel temelini sarsılması demektir. Topluluğun muhafazakarlığının dayandığı bu gerçekler aynı zamanda aykırılık ve ayrılıkların da dayanak noktasıdır.” Escarpit, Robert, Edebiyat Sosyolojisi, (çev. Âli Türkay Yazıcı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s.116-117.

avaz bağırarak çıplak bebeğin sesine karışıp odada yankılanırdı. Bu tablo odanın içinde dalga dalga yükselen günlük dumanları ve günlük kokusuyla mitolojik bir havaya bürünür, papaz yardımcısı Estedur'un tiz sesiyle birlikte, leğenden çıkarılan çocuğun ellerine, ayaklarına, alınuna sürülen kutsal yağla ayin tamamlanırdı." (s.56). Kilisede gerçekleştirilmeyen vaftiz töreninin bir diğer önemli işlevi ise bu tören sırasında çocuğun adının konulması durumudur: "Vaftiz törenlerinin en önemli olayı da çocuğun adının konmasıydı. Bizim oralarda nedense erkek çocuklarının çoğuna Dikran adı verilir. Bu biraz da Diyarbakır'ın Ermenicede isminin Dikranagerd oluşundan kaynaklanıyordu. (s.57) Yeni doğan bir bebeğe isim koyulması töreniyle birlikte açılan bir diğer konu ise "kirvelik" bahsidir. Diyarbakır'da son derece önemli bir anlama sahip olan bu sözcük Müslümanlarda sünnet olan çocuğun bütün masraflarını üstlendikten sonra sünnet sırasında çocuğu kucağına alarak elini, kolunu tutan ve bütün hayatı boyunca çocuk üzerinde babasına yakın hak taşıyan kimse⁵ anlamına gelir. Bununla birlikte "Kirve" sözcüğü öyküde karşımıza Diyarbakır Ermenilerinde isim koyan kişi olarak çıkar: "O da geri zekâ, kabak kafa Haço'nun ismini koyan vaftiz babası, hakiki kirvesi, zannedildiği gibi kirve Mano değilmiş. Zaten, Surp Giragos Kilisesi'nin kayıtları arasında onun isim babasının adı da yazılmamış veya unutulmuş, dolayısıyla hakiki kirvesinin ismi bir sır gibi gizli kalmış." (s.59) Ayrıca o yıllarda çocukların doğum bilgilerinin ve isimle ilgili birtakım işlemlerinin kilisede tutulan defterler vasıtasıyla kayıt altına alındığını bu satırlar aracılığıyla görmekteyiz.

Nermi Uygur, *Kültür Kuramı* adlı çalışmasında kültür sözcüğünün tanımları arasına "İnsanın ne tür bir yaşama- üslubu, ne tür bir var olma, ne tür bir eylem kalıbı benimsediği" ifadelerini yerleştirir.⁶ Diyarbakır'ın 1940'lı yıllarının anlatıldığı öykülerin satırlarında bu kültür tanımının içine dâhil olan "yaşama üslubuna" dair ayrıntıları görmek mümkün. Metinde sur içi diye anılan bölgede konumlanan mahallelerdeki evlerden ve yaşayışlardan bahsedilir. Evlerde avlu adı verilen bir açık mekân etrafında birden fazla odayla çevrili konutlarda yaşama alanı oluşturulduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte genellikle birden fazla aile, bu avlu etrafındaki bir ya da birden fazla odayı kendi konutu olarak kullanır. Hamam, kiler, avlu, tuvalet gibi yapılar ise ortak alanlardır. Avlu etrafındaki evlerin büyük bir kısmı dış cephe itibarıyla bazalt adı verilen volkanik taşlarla çevrilidir. Evin iç yapısı ise kerpiçten yapılmış, çamur ve samanla sıvalı direk adı verilen yapılar ile desteklenerek oluşturulur. Bu yapıların içi için ise yazar "Üç beş direkli evlerimizin en kıymetli yerine, sedirlerimizin başköşesine" (s.19) şeklinde

⁵ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998. II. Cilt, s.1330. s.

⁶ Uygur, Nermi, *Kültür Kuramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s.17.

yaptığı tanımlamayla direkli yapı içinde hane halkının günlük yaşayışına dair bir ayrıntı verir. Bu ayrıntıda evin içinde sedir adı verilen oturma yerinin varlığı aktarılır. Bununla birlikte gelen misafir bu “başköşeye” buyur edilir.

Yazların çok sıcak geçtiği Diyarbakır’da yaşam koşulları güçtür. Özellikle bu dönemde uyku önemli bir sorun haline gelir. Bunun çözümü için ise metinde evlerin damlarına “taht” adı verilen etrafı beyaz örtülerle çevrili yatakların kurulduğunu görürüz: *“Yaz başında dama ‘taht’ kurardık ve geceleri ‘taht’ ta yataydık. Sıcak yaz geceleri içerde yatmak olanaksızdı... Surp Haç, yani Aziz Haç yortusuna kadar damda yataydık. Haç yortusu gelince mutlaka havalar soğurdu ve yağmurlu günler başlardı. O zaman şu tekerlemeyi söyledik: ‘Haç damdan kaç...’ ”* (s.77)

Yazar, çocukluğuna dair ayrıntıları aktardığı öykülerde hane içi halleri de yansıtır. Sofra adabını mizahî bir dille anlatan yazar, o yıllardaki yoksulluğu da bu yolla hicveder: *“Yanlış anlaşılmasın. Masa diye serili hasır üstüne konmuş bakırdan yuvarlak bir sini, onun da üstüne konmuş ‘kuşhana’ yani tencereden söz ediyorum. Kuşhananın içi ağzına kadar mercimek çorbasıyla dolu olur. Bizler, yani dedem, nenem, babam, anam, kardeşlerim çöker otururuz hasırın üstüne, sininin çevresine, ellerimizde birer tahta kaşık, gireriz kuşhanadaki sıcak çorbaya. Kaşıklarız, ha babam kaşıklarız. Halil İbrahim bütün beti bereketiyle mercimek çorbasına ve ona eşlik eden birkaç baş kuru soğana, tandır ekmeğine dönüştüğünde, elimizden yakasını kurtaramaz ve bizler büyük bir iştahla onu kısa zamanda hallederiz.”* (s.33) Yazarın, hane içindeki hallerden sofrada adabını anlattığı bu sahnede inanışları çerçevesinde sofrada yerine getirilmeyen davranış kalıpları da izah edilir: *“Yemek yerken hiç konuşmayız, sadece yeriz, konuşan aç kalır. Ayrıca yemekte konuşmanın günah olduğu bilinen bir gerçektir.”* (s.33)

Büyüklerle küçükler arasındaki hiyerarşi ve bazı görgü kurallarını aktarırken yazar, anılarından ve bizzat tecrübelerinden yararlanır.⁷ Bu tecrübeleri birer tatlı anı olarak aktarırken de okuru gülümsetir: *“Bizim oralarda, büyüklerimiz bir araya gelip sohbe koyulduklarında, küçüklerin susup dinlemesi kuraldı. Aksi takdirde ensene inen bir tokatla kısacık boyunla yere yıkılır, toprağı öperdin. Ben bu gerçeği birkaç kez boylu boyunca yere yuvarlanıp toprağı öperek anladım.”* (s.54) Yazarın bu çocukluk anısında ortaya çıkan komik durum *“bir erişkine uygun düşmeyen şeylerin gülünçlüğü”* ile açıklanabilir.⁸ Zira bu durum Freud ve Bergson’un da üzerinde durduğu komiklikle çocuksuluk arasındaki ilişki ile açıklanabilir.⁹

⁷ “Sosyal ideale ters düşme motifinden hareket eden hiciv örneklerinde bile, hicvin çoğunlukla kişisel anlaşmazlıklar sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.” Apaydın, Mustafa, Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.6.

⁸ Freud, Sigmund, Espriler ve Bilinçdışıyla İlişkileri, Payel Yayınevi, (Çev. Emre Kapkın), İstanbul, 1993. s.235.

⁹ Apaydın, Mustafa, a.g.e. s.6.

Ekmeğin ham maddesi olan buğday için ise metinde bir gelenek karşımıza çıkar. Bu da evlere hamallar yoluyla getirilen buğdayın ayıklanması işidir. Bunun için, evine buğday çuvalı getirilen aileden bir kadın diğer ailelere çocukları yoluyla haber gönderir ve evin kadınlarından yardım istediğini dile getirir: “Çağrularımıza bütün bacolar gelirdi. Evinde büyük sinisi olanlar, beraberlerinde getirirdi. Sinilerin etrafında çömelir bağdaş kurar, hep beraber buğday ayıklarlardı. Buğdaylar bir tarafa, taşlar kenara.” (s.39) Bu törenle ayıklanan buğdaylar daha sonra değirmene öğütülmek üzere gönderilir. Bunun için ise öyküde karşımıza Değirmenci Kürt Uso karakteri çıkar. Kürt Uso katırına yüklediği buğday çuvalarını una dönüştürmek üzere Gâvur Mahallesi'ndeki evlerden toplar. Bu sırada Margosyan'ın annesi değirmenciye kendi dilinde “Uso, zu bine ha!”(s.40) diye uyarıda bulunur. Bu uyarıda kullanılan dil için ise yazarın açıklaması şu şekildedir: “Kürt olan Uso'yla kendi diliyle konuşmak çok daha etkileyiciydi. Onun için anam, Kürtçe ‘Uso, tez getir ha!’ derdi.” (s.41) Öyküdeki bu bahiste birey ile kültür ilişkisinin günlük yaşamdaki pratiğini okumak mümkün. Rank'ın Kültür ve birey ilişkisini bireyle kültür arasındaki ilişkiyi de önemser. Buna göre, bireyle içinde bulunduğu kültür arasında iki yönlü bir ilişki vardır. Bir taraftan bireyler kültürü ve kültür ürünlerini yaratırlarken, diğer taraftan da kültür bireylerin karakterlerini, tepkilerini ve bakış açılarını belirler.¹⁰ Yazar için ekmek bahsi oldukça önemlidir. Bilhassa kitapta bunun için başlı başına “Ekmek Ekmek Ekmek” (s.80) adlı bir bölüm bile kaleme almıştır: “Bizim oralarda, Diyarbakır'da ekmek çok yenir. Ekmeksiz yemek yemek, ekmeksiz karın doyurmayı denemek, açlık denen şeyin ne olduğunu bilmemek gibi bir şeydi.” (s.80) Ekmeğin çok sevildiğini ve tüketildiğini belirten yazar bunu örneklemek için çarpıcı misaller verir: “Birine' gel otur yemek yiyelim' demez. 'gel ekmek yiyelim' derdik. Yemek yerken yanımıza gelen birine veya bir misafirimize, 'yemek yedin mi?' 'Aç mısın?' diye sormaz. 'Ekmek yedin mi?' diye sorardık. Biz şuna inanırdık: Ekmek yememiş bir insan tok olamaz. Mutlaka açtır...” (s.80) Bununla birlikte pazar günleri gidilen kilisede “Papaz Arsen'in cimrice dağıttığı kutsal ekmeklerden”(s.81) alınan parçalar evdeki kilerde bulunan küplerin içine bereketi arttırmak amacıyla konulur.

Diyarbakır'da ekmek yapımı için evlerde bulunan unun “teş” adı verilen geniş, bakır leğenlerde yoğrularak hamur haline getirildiğini görürüz. Evden bir kişinin aracılığıyla teş içindeki bu hamur fırına götürülür. Burada hamur pişirilip ekmek haline getirilmesi için fırıncıya teslim edilir. Hristiyan olan Ermeniler de aynı yolla ekmeklerini oluşturdukları gibi evde yoğrulan

¹⁰ Cebeci, Oğuz, Psikanalitik Edebiyat Kuramı, İthaki Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2004. s. 235.

hamur, ekşimeye bırakılmadan önce hamurun üzerine parmak yardımıyla bir haç işaretinin yapıldığını da metin aracılığıyla öğreniriz. Bununla birlikte yine metin aracılığıyla Ermenilerin kutsal bayramlarda ekmek yerine “lavaş” adı verilen bir başka özel ekmeği yaptıklarını görüyoruz. Bu özel ekmek türü için fırına götürülen hamura ek olarak yumurta da ilave edilir: “*Hamur ‘teşt’inin üzerine birkaç yumurta koyarak fırına götürdüğümüzde, Kürt fırıncı ertesi günün biz gâvurların veya onun diliyle söylersek, fillalar’ın yumurta bayramı olduğunu bilirdi.*”(s.87) Hamurun götürüldüğü fırında fırıncı tarafından pişirilmesi beklenir. Pişen sıcak ekmekler eve, hamuru getiren kişi tarafından pişmiş ve ekmeğe dönüşmüş haliyle tekrar geri götürülür. Bu sırada yolda karşılaşılan tanıdıklara ekmekten tattırmak geleneği de vardır: “*Bizim oralarda en belirgin geleneklerden biridir fırından çıkmış taze ekmekten tanıdıklara tattırmak.*” (s.99) ekmeğin tattırıldığı kişi ise kendi inancı çerçevesinde uygun düşen duayı yapar: “*Güzel pişmiş, lezzetli bir ekmek, Halil İbrahim’in beti bereketi içinde olsun.*” (s.99)

Eski Diyarbakır evlerinde bulunan kilerlerde yiyecekler bozulmamaları için topraktan yapılan küplerde muhafaza edilir. O yıllarda ailelerin varlıklı olup olmama durumunun bu kilerlerdeki küp sayısı ile ilişkili olduğu metinde belirtilir. Kilerdeki küplerin içinde yer alan tahıl ve unların içine bereket katsın diye konulan kutsal ekmek parçasının anlatıldığı mizah yüklü satırlarda ise yoksul bir yaşam hicvedilir.

“*Kültür, tarihi toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin*”.¹¹ Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğünde “kültür” için yapılan bu tanımlamada meslek kavramı da kültür tanımı içinde anlam bulmaktadır. Gâvur Mahallesi’ndeki öykülerde Ermenilerin çeşitli meslekler icra ettiklerini görmekteyiz. Yazar, meslek adlarını genellikle şahısların adlarıyla birlikte anarak verir: “Demirci Dikran (s.12), Demirci Sabro (s.9), Demirci Rızgo (s.10) Semer Ustası Vanes (s.14), Lastikçi Eğuş (s.15), Marangoz Topal Nıšo (s.15), Nalbant Henuş (s.15) Kuyumcu kambur Minas (s.26), Sıvacı Ustası Kejo (s.27), Taş ustası Narabet (s.30) Dişçi Ali (Sarkis, s.48), Kuyumcu Haço(s.52), Papaz Der Arsen(s.56), Papaz yardımcısı Estedur (s.56), Demirci Haço (s.58), Yemenici Haço (s.60) Terzi Haço (s.64), Duvarcı Ustası Bedo (s.95), Nalbant Sabro (s.113) Bu meslekler arasında binek hayvanları için semer diken Vanes Usta anlatılırken mizah yine devreye girer. Semer Ustası olan Vanes, kendisi

¹¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998. II. Cilt, s.1436.

için “eşek terzisi” sıfatını uygun bulur. Ayrıca kitaptaki Ebe Kure Mama'nın öyküsü anlatılırken Kure Mama'nın beline doladığı kuşağından da “geniş, süslü Kürt işi” diye bahsedilir.

Ayrıca metinde diğer Hristiyan unsurlardan Keldani ve Süryanilerden de meslekleri aracılığıyla bahsedilir: Keldani asıllı Attar Yusuf (s.15), Süryani asıllı Berber Yakup, yine Keldani asıllı Eczacı Circis (s.15) gibi. Metinde Hristiyanların yanı sıra Yahudilerin varlığından da meslek kavramı aracılığıyla bahsedilir: “... Kepeği ise sokaklarda ‘şişe aliyam, boş şişe aliyam’ deyip, sırtlarındaki torbalarla gezen Yahudilere bizim deyimimizle Moşe'lere satardı. Onlarda topladıkları kepekleri ve boş şişeleri başkalarına satar, ticaret yaparlardı. Ermenilerin hemen hepsi esnaf, sanatkârdılar. Moşeler ise ticaret adamı...” (s.79) Bunun yanı sıra genellikle Müslüman tebaadan olan Kürtler için ise örnek olarak öyküde yer alan Değirmenci Kürt Uso'dan ve adı belirtilmeyen fırıncıdan bahsetmek gerekir. (s.40) Ermeni nüfusun seçtiği ve uğraşı edindiği meslekler ile Yahudi nüfusunun meslekleri ile ilgili yapılan bu değerlendirmelerde o yıllarda farklı dinlere mensup insanların birlikteliğini okumak mümkün. Bunu görebileceğiniz bir başka durum ise öyküde geçen selamlaşma bahsidir: “Yolda yürürken tanıdık, eş, dost, akraba, bir sürü insana rastlıyorsunuz. Kimine Ermenice ‘parilyus’, kimine Arapça ‘selamünaleyküm’ diyorsunuz; akşam kireç, harç, badana, boya karışımı elbisenizle işten dönerken de yine kimilerine Ermenice ‘parirgun’, bazılarına Türkçe ‘iyi akşamlar’, başkalarına da Kürtçe ‘evarete gher’ deyip, omzunuzda taşıdığınız kocaman karpuzunuzla eve giriyorsunuz.” (s.28)

Diyarbakır'ın çevre köylerinden kent merkezine gelip alışveriş yapan köylüler ile Ermeni esnafları arasında geçen diyaloglarda Kürtçe ve Zazaca'nın kullanıldığını yazar okura Ermeni Yemenici Haço bahsinde şu sözlerle anlatır: “...Yakın köylerden köylüler yemeni dikmesi için ona koşarlardı. Özellikle yeni evlenecek genç delikanlılar... Ustaya Kürtçe seslenirlerdi: ‘Haço hoste solake bı de min.’Anladınız değil mi? Ustadan kendi dillerinde yemeni satmasını istiyorlar. Usta Haço da en az Kürtler kadar onların dillerini konuşurdu, hatta değişik bir Kürt lehçesi olan Zazacayı da.” (s.60) Yazar, babası ile Yemenici Haço'nun dama oynarken birbirleriyle Zazaca konuşmaları üzerine ise: “Her ikisi de Zazacayı kendi ana dilleri Ermeniceden de güzel konuşurlardı.” (s.62) der.

Diyarbakır'ın soğuk kış gecelerinde Ermenilerin içmek üzere ev yapımı şarap ürettiklerini metinde görmekteyiz: “Kış geceleri babam şarap içerdi. Biz şarabı satın almazdık. Şarabı anam hazırlardı. Siyah küçük taneli, şireli Siverek üzümünü, çıplak ayağıyla ezer, suyunu ‘katremis’ dediğimiz kocaman göbekli damacanaya

doldurur ve kırk gün sayardı. Kırk gün sonra şarap içime hazırды. Uzun kış geceleri misafirliğe gelenlere şarap ikram ederdik." (s.76) Bu misafirlikler sırasında farklı dillerden türküler de söylenir: "Lusarar Estedur yani papaz yamağı, yardımcısı Estedur dayı, tiz sesiyle, 'dere kenarında bir ev yapmışam, kerpicim tükenmiş naçar kalmışam'la devam ederdi. Türkçenin yanı sıra Kürtçede söylerlerdi. Özellikle babamla aynı köyden olan Heredanlı Keya böyle yapar ve koy verirdi sesini: 'Were yadé, rebeno dîno, Qerejdxî; welle tu esmerî, qereqaşi; xude miradé mino bike ser kanîka Erdebaşî...' (s.76) Ana dillerinin dışında birlikte yaşadıkları diğer toplulukların konuştuğu dilleri de öğrenen Ermenilerin bu dillerde türküler söyleyip uygulandıklarını da görmekteyiz. Dilin uluslar ile olan ilişkisi, dil'in birey ile olan ilişkisi için de geçerlidir. İnsanın ana dili dışında başka diller öğrenmesi, farklı kültürlerle karşılaşmasını, bu kültürlerden etkilenmesini, yaralanmasını sağlayacak önemli bir faktördür.¹² Farklı dillerin kullanımının bir diğer icra alanı ise o dile henüz hâkim olmayan kimselerin yanında gizli bir şey konuşmak maksadıyladır: "Yandaki odadan Kürtçe konuşmaya başladıklarını duydum. Aslında Kürtçe çat pat anlıyordum. Ama onlar bu gece belli ki benim duyup bir şeyler anlamamı önlemek için Kürtçe yerine benim hemen hemen hiçbir kelimesini anlamadığım Zazaca konuşuyorlardı." (s.69)

Yazar, dokuz yaşından itibaren dayısı demir ustası Haço'nun (Haçadur) yanında çıraklık yapmaya başlar. Bu sıradaki gözlemlerini aktardığı "Haço" adlı bölümde köyden gelen müşterileri ile ilgili gözlemleri, onların geliş sürecini, geldikleri sıradaki durumları ve giyinmelerini anıları eşliğinde aktarır: "Genelde işimiz köylülerleydi. Erkenden, sabah erkenden uyanıp işe gitmek gerekiyordu. Onlar gece yarılarında yola koyulur. Güneşi şehirde karşılardı. Köylülerden daha önce atları, eşekleri, katırları, sıpaları, develeri güneşe merhaba der, onların ardından da rengârenk şalvarlar içinde, uzamış sakallarıyla erkekler; mor, pembe, yeşil ve de kırmızı giysileriyle kadınlar tarihî surlardan içeri girerlerdi. Çocuklar 'ço ço' deyip eşeklerin üstünde veya boyunlarını 'şap şap' tokatladıkları atların sırtında şehre inmenin keyfini ve heyecanını yaşarlardı. Şehre dört kapıdan girilirdi. Hani şu 'Diyarbakır dört kapı / git bak o yâr ne yapı!' türküsündeki kapılardan: Mardin Kapı, Dağ Kapı, Urfa Kapı ve Yeni Kapı." (s.102) Bu kapılardan şehre giren köylülerin anlatıldığı bölümde Yeni Kapı taraflarından giriş yapan köylülerin geliş güzergâhı üzerinde bulunan Dicle Nehri üzerinden geçtikleri bilgisi verilir. At, eşek ve katır yardımıyla sulara bata çıka gelen köylüler arasından bazıları; "Diğerlerine öncü ol(ur), arkadakiler de ip gibi dizilip onu dikkatlice takip ed(erler)." (s.102) Ancak bu geçişler sırasında can kayıplarının yaşandığını da

¹² Tarım, Rahim, Kültür, Dil, Kimlik- Behçet Necatigil'in Şiir Dünyası, Özgür Yayınları, İstanbul, s.2004, s.22.

öyküdeki bu satırlar aracılığıyla öğreniriz: “*Ancak yılda birkaç kere de Dicle kendi kurbanlarını bunların arasından seçiyordu.* (s.102)

3. SONUÇ

Mıgırđıç Margosyan, *Gâvur Mahallesi'*nde 1940'lı yılların Diyarbakır'ını anıları eşliğinde öyküleştirmiştir. Bu bildiri de metnin satır aralarında cumhuriyet sonrası Diyarbakır'ının çok kültürlülüğünün izleri sürüldü. Ermeni nüfusun ağırlıklı olarak anlatıldığı öykülerde bu halkın inançları, yaşayışları, diğer kültürlerle ve unsurlarla ilişkileri, dilleri, meslekleri, sofrada, beslenme ve barınma şekilleri, günlük yaşamın diğer ayrıntıları, kısacası kültür tanımını içine dâhil edilebilecek pek çok unsuru metinden yola çıkarak ele alındı. Cumhuriyet sonrasında Diyarbakır kent merkezinde kendine has kültürleriyle yaşam alanları olan Gâvur Mahallesi'nde varlık gösteren Ermenilerin diğer pek çok unsurla da etkileşim halinde olduğu metinden yola çıkarak anlaşılabilir. Bununla birlikte bu etkileşim daha ziyade ticari ve mesleki alanlarda görülmektedir. Komşuluk, hane ziyaretleri, evlenme ve ölüm merasimlerinde Hıristiyan unsurlar dışındaki dinlere ait milletler ile bir iletişim ve etkileşim örneği metinde karşımıza çıkmamaktadır. Öykülerde karşımıza çıkan bir diğer önemli husus, çok dilli bir ifade biçiminin kullanım yaygınlığıdır. Öyküdeki kişilerin büyük bir kısmı Ermenice, Türkçe, Kürtçe ve Zazaca ile kendilerini ifade eder haldedirler.

Yazarın mizaha ve hicve öykülerinde bu kadar çok başvurması durumu için iki izah şekli karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki mizah ve hicvin, doğrudan bir ifade biçimi karşısında hoş görülen, affedilen tarafları vardır. Yazarın tüm metnine nüfuz eden mizahî dili, doğrudan söylendiğinde çığ gelebilecek, karşısındaki muhatabı rahatsız edebilecek sözleri yumuşatma çabası ile açıklanabilir. Türkiye'de bir Ermeni olarak birden fazla unsur ile birlikteliğini anlatırken onları ya da anılarınızdaki kimseleri isim isim anarken bu şahısları incitmeme gayreti şeklinde de mizah ve hicvin kullanımı okunabilir.

Bununla birlikte mizah ve hicvin öykü satırlarında sıklıkla yer almasındaki maksat elli yıllık aşkın bir süre önce yaşamış olanların yaşadıklarının sıcaklığını yansıtabilme çabası da olabilir. Mizahla amaçlanan hedef yazarın anılarındaki sıcak insan portrelerini yazarın onları sevdiği gibi okurun da onları sevebilmesi, o zaman diliminde yaşananları anlayarak bugün dahi onları kucaklayabilmesidir.

4. KAYNAKLAR

- Margosyan, Mıgırđıç, *Gâvur Mahallesi*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1996, 5.Baskı.
- Dink, Hrant, "Ötelediklerimiz ya da Ötekiler", *Toplumsal Hareketler Konuşuyor*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Beauvoir, Simone De, *Kadın-Evlilik*, Payel Yayınevi, İstanbul, 1970.
- Escarpi, Robert, *Edebiyat Sosyolojisi*, (çev. Âli Türkay Yazıcı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968.
- Uygur, Nermi, *Kültür Kuramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Apaydın, Mustafa, *Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- Freud, Sigmond, *Espriler ve Bilinçdışıyla İlişkileri*, Payel Yayınevi,(Çev. Emre Kapkın), İstanbul,1993.
- Cebeci, Oğuz, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İthaki Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2004.
- Tarım, Rahim, *Kültür, Dil, Kimlik- Behçet Necatigil'in Şiir Dünyası*, Özgür Yayınları, İstanbul, s.2004
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.